

УДК 101.8+340.115

Бостан С.К.

д-р юр. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

ЗАКОНИ ДІАЛЕКТИКИ ЯК КОМПОНЕНТ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Діалектика, точніше матеріалістична діалектика, як відомо, тривалий час, на терені так званого «соціалістичного табору», вважалася методологічною базою пізнання усіх, у тому числі, і правових наук. Але розпад цього «табору» наприкінці минулого століття зумовив і певні зміни у методологічному базисі правознавства, де науковці-методологи стали відноситись до діалектики по різному. Одні продовжують відстоювати діалектичний метод як загальний метод науки (О. І. Ющик, Україна), інші активно його критикують та намагаються замінити іншим універсальним методом, наприклад, синергетикою (А. Б. Венгеров, Росія), треті, до них відносимося і ми, пропонують розглядати його нарівні з іншими науковими методами пізнання. Оскільки, діалектика – це складна, багатогранна система законів, принципів та категорій, за допомогою яких право пізнається як

рухоме суспільне явище, що постійно змінюється під впливом внутрішніх протиріч і боротьби протилежностей, то ми, враховуючи обмежений обсяг цих тез, зупинимося на визначенні ролі законів діалектики в методології.

В діалектиці, як відомо, є три закони. Перший з них, є закон боротьби та єдності протилежностей – котрий визначає розвиток в природі, суспільстві та пізнанні як зумовлений внутрішніми протиріччями результат руху. Цей закон займає провідне місце в складі діалектики, його суть полягає в тому, що кожний предмет, явище (у нашому випадку – право), процес є суперечливою єдністю протилежностей, які взаємопроникають, переходять одна в одну. Протилежності не ізольовані одна від одної. Вони існують в одних і тих самих явищах, виявляються в єдності, образно кажучи, не можуть «жити» одна без одної. Єдність, збіг протилежностей і означає, що вони взаємопороджують одна одну, одна без одної не існують. Перебуваючи у стані єдності і боротьби, породжують певний розвиток, у процесі якого об'єкт, зберігаючи до певного часу ряд своїх характеристик, в той же час втрачає ряд інших характеристик і здобуває нові.

Другий закон діалектики є закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, тобто закон, котрий показує в яких формах протікає рух і розвиток, як здійснюється перехід від одного стану предметів, явищ до інших на основі кількісних та якісних характеристик. Специфіка цього закону полягає у тому, що він розкриває загальний механізм процесу розвитку і відповідає на питання як, у яких формах протікає рух і розвиток, як здійснюється перехід від одного якісного стану предметів, явищ до іншого. Він розкриває взаємозв'язок безперервності і переривчатості в поступальному русі, розвитку. Щоб зрозуміти сутність цього закону й особливості його дії, необхідно насамперед з'ясувати зміст таких понять як «якість», «кількість», «міра», «момент». Якість – сукупність суттєвих внутрішніх властивостей речі (явища), що задовольняють конкретні потреби певного суб'єкта. Кількість – поняття, що відображає такі параметри, як число, обсяг, величина, температура тощо. Міра – це межа кількісних змін, в рамках якої предмет залишається тим, чим він є, не змінюючи своєї якості. Момент – це коли стара якість перетворюється на нову відразу (раптово) або протягом певного періоду (поступово). Коли кількісні зміни виходять за межі певної міри, в цей момент з'являється предмет нової якості, який має нову кількісну характеристику і нову міру.

Третій закон діалектики, це закон заперечення заперечення, тобто закон, який відображає поступальність, спадкоємність, а також специфічну діалектичну форму розвитку предметів і явищ об'єктивної дійсності. В основі цього закону лежить діалектичне заперечення, тобто не просте заперечення чи механічне відкидання старої якості, а її подолання, зняття. Якщо закон «єдності і боротьби протилежностей» розкриває джерело, причину змін, а

закон «переходу кількісних змін у якісні» – механізм розвитку явищ та перехід від однієї якості до іншої, то закон заперечення заперечення відповідає на запитання про спрямованість розвитку і про характер, спосіб внутрішнього взаємозв'язку його ступенів, етапів. Кожний новий ступінь розвитку – це не просто поєднання позитивного змісту попередніх стадій, а перехід у вищу фазу розвитку, ствердження якісно нового, більш багатшого змісту. Розвиток відбувається не по колу, а від простого до складного, від нижчого до вищого, умовно – у вигляді «спіралі», оскільки має місце повторюваність старого на вищій основі.

Таким чином, відповідно до вимог діалектики, усі суспільні явища, у тому числі і правові явища вивчаються не у статиці, а в динаміці, на основі таких законів, як перехід від поступових кількісних змін до докорінних якісних перетворень; боротьби суперечностей між старим і новим, між тим, що відживає й тим, що народжується; заперечення в суспільному житті, з якими пов'язані виникнення, розвиток і функціонування правових та інших суспільних явищ.